

մը ունիւ Երբ գետը, իր խօլ ու սանձազերծ յիմարութեան մէջ, կ'աւերէ ամէն բան, կը վտանգէ ամէն գոյութիւն, կը սպառնայ ամէն բանի, մարդը, հակառակ իր տկարութեան ու պղտորութեան, կը կանգնի իր օտքերուն վրայ, կը նետուի նաւակի մէջ, և ապառարարի գործը կը կազմակերպէ, կեանքեր փրկելու, հարստութիւններ խնայելու, ապահովութիւնը շինելու: Զուրբը անէ՛ծքներով լեցուն թիւրաւոր բեքաններով կը փրփրին օտքերուն տակ, կը թքեն իր երեսին, հովը կը կուրջնէ իր աչքերը, և ան՝ անվրդով ու համարձակ, կը յառաջանայ այդ սպառնալիքներուն մէջէն հոն ուր լացերու ձայնը կը լսուի: Հոն ուր թշուառութիւնը կ'աղերսէ. և հիմա կը հարցնեմ. ե՞՞վ է մեծը, մարդը, որ իր անձը կը վտանգէ ուրիշները փրկելու համար, թէ քե՞տը, որ աւերելու յիմարութիւնէն բռնուած, կը մռնչէ և կը քանդէ:

Այս հարցումը մէկ պատասխան միայն ունիւ. մարդը մեծ է քաջութեամբ՝ վտանգին դիմաց: Ո՛չ միայն մարդիկ պիտի ծափահարեն այդ քաջութիւնը, այլ բնութիւնն իսկ, իր անդգալ կեցուածքին մէջ նրկատելով որ ան, մարդը, իր իր ամէնէն ազնուական մասը, կը գործակցի իրեն. ստեղծելու և գեղեցկացնելու իր գոյութիւնը. հրաշալի խորհուրդ մը, զոր բնութիւնը, իր դարաւոր գոյութեան մէջ, կը ձգտի իրազործել, կեանքը շինելով, գեղեցկութիւնը ստեղծելով, ձեւերու և գոյներու ներդաշնակութիւնը դուրս բերելով անձեւ ու անկերպարան տարրերու խառնիճազանձ խառնուրդէն:

Երբ Զուրբու այդ կոյր և բարբաբոս թափը սպառի, երբ տարրերու յոգնածութիւնը վերջ դնէ այդ ամէնուն, երբ աւերումը, իր բոլոր ահաւոր մերկութեան մէջ, աչքերու առջև պարզուի, նոյն մարդը իրեն նմաններուն հետ, ձեռք ձեռքի տուած, պիտի կազմակերպէ վերաշինութեան գործը: Արտերը և մշակութիւնները պիտի մաքրուին իրենց տիրվէն ու աւազներէն, շէնքերը պիտի կառուցուին ու նորոգուին, քաղաքները պիտի մաքրուին, փլատակները պիտի վերնան, կեանքը պիտի վերսկսի իր ծիծաղկոտ թարմութեանը մէջ, այդ ամայութեան վրայ, արցունքները պիտի սրբուին, խեղճութիւնները պիտի սփռու-

նին, և մարդը, համերաշխութեան և եղբայրութեան երգը պիտի կանչէ երկինքի դիմաց ու երկրի վրայ, և մարդուն մեծութիւնը պիտի հռչակուի իր քաջութեան հետ, իր եղբայրութեան ու համերաշխութեան փափուկ զգացումներու արտայայտութեան մէջ:

Թո՛ղ բնութեան կոյր ուժերը մատնուին իրենց խօլ յիմարութիւններուն, թո՛ղ ստուգումը և աւերումը տարածեն ամէն դի, մարդը անվիճելի և անսասան կը մնայ. ան համբերութեան մեծ ուժը ունի իր ներսը, կը համբերէ ան, կ'սպասէ իր կարգին, յամառ և յարատեւ աշխատանքով վերականգնելու համար փլատակները, և կեանքը վերահաստատելու համար իր ցնցուած պատուանդանին վրայ:

Մարդը ստեղծագործութեան մեծագոյն և ազնուական ուժն է իր գործերու բարոյական և հոգեւոր նշանակութեամբ, լեռներէն բարձր, աստղերէն մեծ, անհունութիւնէն աւելի ընդարձակ: Իր քաջութեամբ, իր անձնագործութեամբ, իր համբերութեամբ և իր համերաշխութեամբ ու եղբայրութեամբ՝ մարդը մեծ է միշտ բնութեան ուժերէն:

Հետեւողութեամբ Շ. Վահաների
Երուսաղեմ Գ. Մ.

ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՍԱԿԱՆ

- 1.—ՆԱՐԵԿ, ԱՐԵՎԵՐԷՆ Ս. ԳԵՂԵՐ ՆԵՐԷՆԵՐԷ. Արդի հայերէնի վերածեց Թրքերէնէն. Տպ. Յ. Աղապլար, Գանիրէ, 1926. 8° էջ 1 + 368.
- 2.—ՆԱՐԵԿ, ՈՐԵՐԷՆԷՆ Ս. ԳԵՂԵՐ ՆԵՐԷՆԵՐԷ. Աշխարհագրի վերածեց Գրեքերէնէն. Տրքերէնէն. Տպ. Յ. Մ. Սեբեան, Կ. Պոլիս 8° էջ 16 + 550:

Հայ գրականութեան միջնադարեան շրջանին ամէնէն հոյակապ արտադրութիւնն է ՆԱՐԵԿ: Այս գիրքը հմայք մը ունի անդիմադրելի, այնպէս որ քիչ չատ գրական ճաշակ ունեցող մը կ'ուզէ ըզրազիլ Նարեկով. իսկ անոնք որ կրօնական զօրաւոր խառնուածք մը ունին, անպատճառ կը հմայուին Նարեկի ոգիէն եւ արտայայտութեան կերպերէն:

Ուրեմն նարեկը պէտք է ուսումնասիրել թէ՛ իբրեւ գրական գործ և թէ՛ իբրեւ աղօթքի գիրք։

Իբրեւ գրական գործ մէկ հատիկ է ան իր սեռին և դարուն մէջ։ Նարեկացի եղբայրներ իրենց բոլոր տաղանդն ու հրմտութիւնը շտաշած են կերտելու համար այս գրական յուշարձանը, գրականութեան մէջ շեղելով սովորական ճամբաներէն, և ասոր համար բնորոշ են խորհելու նոր կերպ մը և գրելու նոր ոճ մը, որ նախընթաց չունի Հայ Մատենագրութեան մէջ։

Նարեկացի եղբայրներուն խորհելու նոր կերպը կը կայանայ մարդկային կիրքերը — բոսին ամէնէն ընդարձակ իմաստով —, ինչպէս նաև մեղքերն ու արդարացումները հոգեբանօրէն հետազոտելու և ասոնց նմաններն ու նոյնները, հաւասարներն ու հակառակները գտնելով Աստուածաշունչ մատենանին մէջ, իրենց հետազոտածները ասոնց հետ համեմատելու և ասոնց վրայ կաղապարելու մէջ։

Այս աշխատութիւնը կ'ենթադրէ ո՛չ միայն Սուրբ-Գրքի լայն ծանօթութիւն մը, ո՛չ միայն խորունկ հմտութիւն մը Աստուածաշունչ մատենանը հասկնալու, այլ նաև եթէ ոչ բոնի, գոնէ բուռն ճգանք մը այս կաղապարումները յաջողութեամբ համար։

ՆԱԲԵԿԻՆ Նպատակն է իւրաքանչիւր աղօթաւորին հոգեկան վիճակին յարմարիլ, որպէս զի յանցումներու և մեղանշումներու գլխավորութեան տակ զաւարուող խիղճեր, ասոնց բացառութեան և ասոնց չրկումի կարող բլլան իրենց ներքին կեանքը հուշելիացած տեսնել այդ հոգեշունչ ոգրերգութեան ինքնանաւոր գրութիւններուն մէջ։ Պէտք է խոստովանիլ որ սքանչելապէս յաջողած է այս նպատակը։

Այսպիսի նպատակի մը համար ծրարգրուած գիրք մը, ինքնին պիտի պահանջէր ինքնայատուկ ոճ մը, գրելու մասնաւոր արուեստ մը։ Նարեկացիք գտած կամ հնարած են այդ ոճն ալ՝ օգտուելով հայերէնի ձոխ և ճկուն յատկութենէն, բառերուն տալով հոգեկան զգացումներու այլազան նրբութիւններուն ու երանգներուն համեմատ, զանազանութիւն, պէսպիսութիւն, գոյն, երփն, երանգ, և դարձածներու անգուսպ առատութիւն մը,

ակնարկութիւններու և այլաբանութիւններու սովորական ու անսովոր շարաշարում մը, և յաճախ այս ոճին զոհելով յատկութեան պայմանը։

Եթէ ՆԱԲԵԿԻՆ մէջ մթին յատկութիւններ չատ են, ասոր պատճառը միայն արուեստական ոճը չէ, այլ նաև չափով ու կշռոյթով ատեղծարանելու ճիգը։ Վասն զի բոլոր գիրքը չափաբերուած է, տարբրինակ խոսորումներով և բանագրութեաններով, որոնք զեռ կարելի չէ ճշգիւ, թէ ուղղակի նարեկացի եղբայրներուն քերթողական արուեստին խամութեան արգիւնք են, թէ ընդօրինակողներու սխալմունքներուն պէտք է վերագրուին շարք մը թելութիւններ։

Սակէ 21 տարի յառաջ, ժոյսի մէջ Նաւեանի և Նարեկի վրայ գրելու ատեն, Նաւեկին տաղաչափութեան վրայ ուշադրութիւն կը հրաւիրէի հետեւեալ տողերով. — «Այս տեղ Նարեկի յափարեմական օրէնքները ուսումնասիրել՝ դուրս է մեր ծրարիւրէն։ Միայն կ'ուզենք շէշտէ՛լ թէ Նարեկը չափաբերական գրուած մըն է առնաստիկ, նոյն իսկ Նարեկացիի յայտարարութեամբ։ Եւ շատ զիւրիւն է զիտել՝ թէ միօրինակ չափաբերութիւն մը չէ որ վը տիրէ Նարեկի բոլոր գրութիւններուն մէջ, ոչ ալ իւրաքանչիւր գրութիւն բացարձակապէս չափաւ գրուած է։

Սակայն ո՛չ Նաւեան, ո՛չ ալ Աւետիքեան՝ չեն խօսած Նարեկի ընդհանուր տաղաչափութեան վրայ։ Եթէ ոչ Նաւեանէն՝ գոնէ Աւետիքեանէն կ'սպասուէր, որ այս կէտը ուշադրութեան առնէր, երբ կ'ճառէր Նարեկի խրթնութեան վրայ» (ԱՅՍ), Նաւարարերք Եկեղեցագիտական, 1906, Հտր. Բ. էջ 972)։

Պէտք է զիտել որ Նարեկին խրթնութեան պատճառը եթէ մէկ կողմէն մարդկային մեղքերու և աստուածային գրթութեան հոգեբանական վերլուծումները եւ ասոնց կաղապարումներն են Սուրբ Գրքի եղբայրներուն վրայ, միւս կողմէն ալ կիրարկուած չափաբերական արուեստն է ևւըստ իս, ասոնց վրայ զեռ պէտք է աւելցընել ընդօրինակիչներու սխալներու վրեպումները, որոնք երևան կուգան Նարեկի նոյն իսկ լաւագոյն օրինակներուն իրարու հետ համեմատութեանէն։

Ահա՛ այսպիսի խրթին դիրքի մը աշխարհարարացումները կ'ընծայուն Հայ ժողովուրդին Դպրեվանքեան երկու նպիսկոպետներու, իրարմէ անկախ, աշխատութիւններով:

Այս երկու թարգմանութիւններէն ո՞րն է հարազատն ու յաջողակը: — Անոնք որ այս մտայնութեամբ կը քննեն երկու Նաբեկներուն թարգմանութիւնը, բոլորովին կը ախալին և անարդարութիւն կ'ընեն:

Թարգմանչական արուեստը զարմանալի է: Ո՞րն է լաւագոյնն ու ապահով մեթոտը մէկ լեզուէ ուրիշ լեզուի մը բան մը թարգմանելու համար, — տառականն ու բառականը, եթէ ոչ իմաստականը:

Անշուշտ ո՛չ մին եւ ո՛չ միւսը, թէեւ երկու մեթոտներն ալ իրենց առանձինն պէտք են ու կարեւորութիւնը ունին: Թարգմանչին ճարտարութիւնէն կախուած է ամէն բան:

Սահակ-Մեսրոպեան զարոյցին թարգմանիչները, զոր օրինակ, ռակի հայերէնով թարգմանած են Նփրեմի, Ոսկերեքանի գործերը, բայց թարգմանած են ազատեմբ, բնագրին տառին ու բառին կապուելէ աւելի՝ կապուած են ատոր իմաստին: Ի՞նչ ըսել կամ ի՞նչ հասկըցնել կ'ուզէ հեղինակը, ա՛յս է թարգմանութեան նպատակը, եւ ա՛յս մեթոտով եղած թարգմանութիւնը շատ յարմար և չիտակ է կարծեմ կոչել հայացում, քանի որ հայերէն թարգմանութեան վրայ է խօսքը:

Հ. Արսէն Բագրատունի Միլտոնի «Դերախտ Կորուսեալ»ը հայացուցած է զբարբարով. անգլիերէն բնագրին և հայերէն գրաբարին միջև փոքրիկ բաղդատութիւն մը բաւական է չոյց տալու համար թէ ճարտար թարգմանիչը ո՞րչափ ազատ շարժած է: Միլտոնը ոչ թէ թարգմանուած է, այլ հայացուած է: Եթէ ուէ բնագիր հայացընելու ատեն բնագրական բառեր ու դարձուածներ զիւրութեամբ կը պառկին հայացի արտայայտութեան ոճին, ձեւին ու դարձուածներուն, բնական է որ նախընտրելի են ատոնք. հակառակ պարագային՝ թարգմանիչը պէտք է ստրկանայ բնագրին կաշկանդումներուն առջև:

Արդ, քանի որ Նաբեկի երկու նոր աշխարհարարներուն առջև կը գտնուինք,

պէտք է ըսել որ անիմաստ է բնագրին տառին ու բառին և դարձուածներուն հարազատութեան տեսակէտէն նայիլ ատոնց վրայ:

Այո՛, Նաբեկ, իբրեւ գրականութիւն, ի՞նչ ալ եղած ըլլան իր առաւելութիւններն ու թերութիւնները, վերջապէս հայերէն է, բայց մեռած կամ ճիճի հայերէն մը: Արդ՝ մեռածը վերակենդանացնելու կամ հինը վերանորոգելու ատեն երբ կը հանդիպիս ա՛յսպիսի ատաղճներու և նիւթերու, որ կըրնան գործածուիլ նորին մէջ, շա՛տ լաւ. ասիկա բարեղէպ է. իսկ եթէ թարգմանիչը պիտի կառչի բնագրին բառական ու քրականական ձևերուն և պիտի բռնադատէ իրենթ երցողը որ հասկընայ իր թարգմանածը, ասիկա եթէ ոչ ամուլ, գոնէ անօգուտ աշխատանք մըն է:

Խնդիրը կը դառնայ ուրեմն Նաբեկը այսօրուան հայուն հասկընալի հայերէնով մը հայացընելուն շուրջ: Վասն զի, ատոնց չափազանցութեան, կրնանք ըսել թէ նոյն իսկ տասներորդ դարուն, Նաբեկացիին ժամանակակից հայութիւնը դժուար կը հասկընար Նաբեկին հայերէնը, բայց կը թափանցէր ատոր իմաստին, քանի որ ամէն մարդու հոգեկան վիճակին համեմատ գրուած հայերէն գիրք մըն է:

Եւ պէտք է խոստովանիլ որ երբ Թորգոմ Նախկոպոս «արդի հայերէնի վերածնց» Նաբեկը, իսկ Դարեգին Նախկոպոս ալ «աշխարհաբարի վերածնց» զայն, «արդի հայերէն»ի և «աշխարհաբար»ի տարբերութիւնը ի՞նչ որ է երկու թարգմանիչներու եւ ընթերցողներու մտքին մէջ, կարելի է ըսել թէ նոյն տարբերութիւնը կը բարացուցէ երկուքին ալ աշխատութիւնը:

Երկուքին ալ նպատակը եղած է այսօրուան հայութեան հասկընալի ընել Նաբեկը, և այս նպատակին հասնելու համար Թորգոմ Նախկոպոս չէ ենթակուած բընագրական կաշկանդումներու, գործածելով հանդերձ բնագրական բառեր և ոճեր. իսկ Դարեգին Նախկոպոս աշխատած է բընագրին ոճին ու չափին հաւատարիմ մընալ: Երկուքին ալ նպատակը նոյն, իսկ հայացընելու մեթոտին մէջ տարբեր բնութեամբ. և այս տեսակէտէն, բառական ձևութեամբ չիտակ չէ՛ ըսել թէ ոչ Թորգոմ Նախկոպոսի «արդի հայերէն»ը այսօրուան Հայ ժողովուրդին հայերէնն է, ո՛չ

ալ Գարեգին Եպիսկոպոսին «աշխարհաբար»-ը. բայց երկուքն ալ, Հայ ժողովուրդին այսօր խօսած հայերէնին զրականացած ձևերն են, և ճիշտ ասոր համար Հայ ժողովուրդը կը հասկընայ զայն, կամ, աւելի ճիշտը, կրնայ հասկընալ: Նարեկներու երկու թարգմանչական արուեստին զլսաւոր տարբերութիւնը սա՛ է որ Թորգոմ Եպիսկոպոս, բնագրին կաշկանդումներէն հեռանալով, կրցած է յստակութեան կամ զիրահասկընալութեան կնիքը զրօշմելի աշխատութեան վրայ. իսկ Գարեգին Եպիսկոպոս՝ բնագրին հարազատութիւնը, նոյն իսկ չափաբերականը պահելու նախանձախնդրութեան զոհած է յստակութիւնը:

Իմաստի, հասկընալութեան կողմէն երկուքն ալ հարազատ են, բայց բնագրական հայերէնի ճշգրտութեան կողմէն երկուքն ալ հեռու են բնագրէն, և արդէն տարբեր հետեանքի մը պիտի չյանգեր ո՛չ մին և ո՛չ միւր իբրեւ թարգմանութիւն, կամ, իրենց իսկ բառերով, իբրեւ արդի հայերէն և աշխարհաբար: Վասն զի երկուքն մէջէն ալ միեւնոյն տողերու թարգմանութիւնները, կարելի է տարբեր կերպով թարգմանել, և ըսել թէ ա՛յս է «հարազատը»:

Նոյն իսկ Նարեկացիին ինքը, եթէ իր ժամանակի աշխարհաբարին ուզէր վերածել Նարեկը, պիտի չկրնար պահել բնագրին հարազատութիւնը թէ՛ լեզուի և թէ՛ չափի ու կշիռի կողմէն:

Նարեկի զրական արժէքին հանդէպ մեր հիացումն ու գնահատանքը պէտք է որ հասնին երեսկայական չափազանցութիւններու:

Մեր խոնարհ կարծիքով այս չնայ Աղօթագիրքը արուեստական գործ մըն և իբրեւ գրականութիւն: Նոյն ինքն Գրիգոր Նարեկացիին կամ Նարեկացի եղբայրներ ուրիշ գործ մը չեն արտագրած, որ զրուած ըլլալ Նարեկի ոճով, ոչ ալ իրենց ժամանակակից զրականութիւնը ունի նմոյշ մը Նարեկի սեռէն:

Միտքս լաւ բացատրած ըլլալու համար մասնաւոր ընեմ ինքզանի Ներայաբար սա մեր ժամանակներուն մէջ: Ինքզանի՜ն չե՛ն զրած կամ չե՛ն կրցած զրել Ներայաբարի հայերէնով ուրիշ գիրք կամ զըրուածներ: Ներայաբար շատ յաջող, շատ գեղեցիկ արուեստակութիւն (Affectation)

մըն է իբր զրականութիւն: Ըստ իս, նոյնը եղած է ՆԱՐԵԿԻ իր ժամանակին մէջ: Եւ ճիշդ այդ է պատճառը որ երկու գիրքերն ալ — Նարեկ և Ներայաբար — շարունակութիւն չունին ոչ իրենց հեղինակներու կողմէն, ոչ ալ իբրեւ զրական արուեստի իրենց ժամանակակիցներու կողմէն: Մեկ խօսքով՝ զրական դարձի մը արդիւնք չեն ասոնք, այլ անհասարակ արուեստական շիջերն ծնած ըլլանալիքս գործեր:

Մենք անկեղծօրէն կը շնորհաւորենք մեր երկու Սրբազան եղբայրներուն այս հոյակապ աշխատութիւնները. վասն զի Նարեկով զրադիլ՝ կը նշանակէ ապրիլ Նարեկի ոգիով: Եւ այդ ոգին է որ ներշնչած է երկուքն ալ, որ «ի խորոց արշի խօսք ընդ Աստուծոյ»-ները կնքուած գիրք մը չման, մեր ժամանակներու հայութեան առջեւ, մարգարէներու տեսիլքին մէջ կնքուած մատենին պէս, կամ լոկ իբրեւ գեղեցիկ անուն մը, որուն բուժական թլացքի հմայքը միայն կուտայ ռամկեր, և գիտէ որ խրթին, բայց հոգեւոր Աղօթագիրք մըն է Նարեկ ըսուածը, զոր հասկընալ ամէն մարդուն բերանը չէ ինկեր:

Բայց ո՛չ. — Նարեկը այսօր երկու պատուական հոգեբաններուն խնամոտ աշխատութեամբ ամէն Հայ բերնի մօտ ու մատչելի եղած է՝ գեղեցիկ ու հասկընալի հայերէնով:

Նարեկին մատենագրական, լեզուական, մեկնողական ու վերլուծական արժէքները ցայտեցնելու համար՝ երկու թարգմանիչներու կողմէ կատարուած ուսումնասիրութիւններ, որոնք զրուած են երկու գործերուն ալ սկիզբը, և տրուած ըլլաւ բանութիւններ, մեծապէս պիտի նպաստեն ընթերցողներուն որ ո՛չ միայն աղօթեն Նարեկով, այլ նաեւ հետաքրքրուին Նարեկով և Նարեկացի եղբայրներու կեանքով ու անոնց զրական արուեստով:

Ջերմապէս կը յանձնարարենք այս Նոր Նարեկները Հայ ժողովուրդին, որ զովոր մը (Vade-mecum) ընեն զայն իրենց ներքին կենցաղին մէջ:

Աղօթքը քրիստոնեայ հոգիներու մաքուր սնունդն է: Նարեկին աղօթքները կը հայթայթեն այդ սնունդը:

Նարեկը՝ տաք, համակիր, շունչ մը ունի, և մենք Հայերս միշտ պէտք ունինք այդ շունչին: ԲԱՏԳԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ